
ТЕМА 10

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ОТОТОЖНЕННЯ ЛЮДИНИ ЗА ЗОВНІШНІМИ ОЗНАКАМИ. СЛОВЕСНИЙ ПОРТРЕТ ОПИСУ ЛЮДИНИ

---

§ 1. Поняття та значення власних зовнішніх ознак людини.

§ 2. Криміналістичні правила опису зовнішніх ознак людини.

§ 3. Основні методики встановлення й ототожнення людини за зовнішніми ознаками.

§ 4. Методика опису зовнішніх анатомічних ознак людини (словесний портрет).

§ 5. Опис функціональних ознак людини.

§ 1. Поняття та значення власних зовнішніх ознак людини

Практика слідчої та оперативно-розшукової діяльності свідчить: кінцевий результат діяльності співробітників великою мірою залежить від того, наскільки добре вони вміють складати опис зовнішніх ознак людини – так званий словесний портрет – та безпомилково користуватися ним.

Спеціальний науковий метод опису зовнішніх ознак людини для розшуку й ототожнення був розроблений у кінці XIX ст. французьким криміналістом А. Бертильйоном. Цей метод був названий «словесним портретом», оскільки, і справді йдеться про створення мовними засобами портрету людини (франц. *portrait* означає «зображення»). Для реєстрації та розшуку словесний портрет уперше було застосовано паризькою поліцією 1882 р. У кінці XIX – на початку XX ст. запропонована Бертильйоном система антропометрії, словесний портрет і сигналітична (упізнавальна) фотозйомка були основними видами кримінальної реєстрації та найрозповсюдженішими способами розшуку злочинців. При складанні словесного портрету основна увага приділялася ознакам, що характеризують будову голови (обличчя).

Словесний портрет – це опис зовнішніх ознак людини, складений за науково розробленою методикою та призначений для судово-слідчих і оператив-

но-розшукових заходів з метою розкриття злочину або встановлення особи. Складають словесний портрет на підставі так званих власних ознак зовнішності людини.

Систему власних зовнішніх ознак людини складають:

- антропологічні ознаки;
- анатомічні ознаки;
- функціональні ознаки;
- супутні ознаки.

Антропологічні ознаки – це найзагальніші ознаки зовнішності людини, що вказують на можливу належність розшукуваної особи до певної національності чи народності.

Наприклад, народи, що раніше проживали на території колишнього СРСР, за своїми антропологічними ознаками зовнішності поділяються на такі типи: європейський або європеоїди (росіяни, українці, білоруси); кавказький (грузини, вірмени, азербайджанці та ін.); монгольський, або монголоїди (якути, буряти, казахи, киргизи, чукчі, татари та ін.).

Анатомічні ознаки – це природні особливості зовнішньої будови окремих частин тіла людини. До них належать: розмір, форма, контур, колір, взаєморозташування частин тіла, особливості їх будови (асиметрія частин обличчя, плечей, ніг, рук тощо). Анатомічні ознаки виявляються як при русі людини, так і в стані спокою.

Функціональні ознаки – це динамічні (рухові) ознаки, що проявляються при русі та в умовах життєдіяльності людини. Найбільш характерними функціональними ознаками зовнішності людини є: постава, хода, жестикуляція, міміка, погляд, мова, манера поведінки, голос, звички, схильності, темперамент, стан здоров'я та ін.

Супутні ознаки – це побічні ознаки, що характеризують зовнішній вигляд людини, її спорядження (особливості одягу, взуття, головного убору, речей особистого користування та прикрас). Проте слід відзначити, що при бажанні цих ознак можна легко позбутися. На практиці їх широко застосовують, але вони малозначущі і використовуються як допоміжний матеріал, в основному при розшуку злочинців, безвісті зниклих, упізнанні тощо. Наприклад, за ознаками одягу люди запам'ятовують один одного в черзі у магазині, у квитковій касі, на зупинках транспорту тощо.

Ці ознаки можуть бути використані для розшуку по «гарячих слідах» кишенькових злодіїв, шахраїв «підсадчиків», викрадачів транспорту.

За супутніми ознаками зовнішності також встановлюють особу невпізаного трупа у випадку його розкладання, виявлення після пожежі, спотворення тваринами, птахами або під впливом руйнівних ударів, волочіння або у випадку змін, що настали в результаті маceraції чи муміфікації залишків тіла.

За власними ознаками людина може бути встановлена чи ототожнена безпосередньо, а за супутніми – лише опосередковано, а саме через ототожнення одягу, взуття та інших речей індивідуального користування.

На відміну від науки права, що розрізняє фізичну та юридичну особи, у криміналістиці термін «особа» стосується лише окремо взятих людей (різних осіб). Отож, встановити особу означає ототожнити її серед загиблих, зниклих безвісти або осіб, що розшукуються та ін. Криміналістичне ототожнення за ознаками зовнішності є встановленням тотожності чи розбіжності певної особи, що здійснюється в оперативно-розшукових та кримінально-процесуальних цілях на підставі характерних зовнішніх ознак людини.

При описі зовнішніх ознак людини необхідно вживати спеціальну термінологію, розроблену за методом словесного портрету. Дотримання цього принципу має велике значення, бо лише за умови правильного використання спеціальних термінів досягається отримання точного, однакового та зрозумілого опису зовнішності людини для всіх суб'єктів розслідування справи.

Ототожнення особи за зовнішніми ознаками здійснюється у двох формах: 1) *розпізнанням*,
2) *експертним дослідженням*.

У якості об'єктів, що ідентифікують оригінал (об'єкт пошуку), можуть бути:

- уявний образ (який запам'ятали учасники події);
- фото-, аудіо-, відеозображення зовнішності певної особи;
- опис прикмет зовнішності людини, що міститься у розшуковій вимозі (таблиці);
- невідомі трупи, кісткові залишки (частіше череп) та ін.

Об'єктом, що ідентифікують, є жива особа, яку потрібно впізнати, встановити, підтвердити або відхилити. Науково-методичною основою ототожнення є вчення про криміналістичну ідентифікацію особи за ознаками зовнішності – учення про словесний портрет. Його суть полягає в тому, що конкретну особу можна ототожнити за ознаками її зовнішності за умови, що збереглися наявні та характерні властивості, такі як індивідуальність і відносна стійкість (незмінність деякого періоду часу зовнішнього вигляду людини).

Індивідуальність зовнішнього вигляду виявляється у неповторній сукупності форм, розмірів і особливостей зовнішніх частин тіла, тобто в анатомічних ознаках. Вони посідають чільне місце при ототожненні людини, бо анатомічні ознаки досить стійкі, особливо ті, що характеризують частини тіла, передовсім обличчя. Ці частини тіла мають близькорозташовану кістково-хрящову основу, менш схильну до будь-яких змін, а це важливо для ідентифікації. Для їх спостереження та сприйняття не потрібні особливі умови. Ана-

томічні ознаки легко сприймаються як безпосередньо, так і через фотозображення, а також через намальовані портрети, та їх репродукції тощо.

Відомо, наприклад, що після 23–25 років завершується формування кістково-м'язової системи скелета людини. Починається природна модифікація зовнішніх анатомічних ознак, які виражаються у поступовій зміні шкірного, волосяного покриву, зносу опорно-рухового та зубного апарату та ін.

Необхідно відмітити, що вушні раковини ще в дитячому віці набувають своїх основних незмінних ознак. Їх зміни проявляються з віком і полягають лише у зменшенні відстовбурченості, збільшенні розмірів у цілому та в окремих їхніх частинах, появі волосяного покриву та зморшок. А форма та взаєморозташування їх частин залишаються практично незмінними за умови, що вони не були травмовані (унаслідок поранень, операцій на зовнішньому боці вуха, обморожень, опіків та ін.). Таким чином, стійка, практично незмінна з дня народження і до смерті людини зовнішня будова вуха, дозволяє проводити за нею ідентифікацію особи.

Метод словесного портрета відпрацьований багаторічною практикою правоохоронних органів. Складають його за чіткою загальноприйнятою методикою, що забезпечує об'єктивність такого опису, усуває можливість розходження цих чи інших прикмет. Передати усі зовнішні ознаки людини точно, без спотворень – це головне призначення словесного портрету.

Словесний портрет дає можливість слідчим, оперативним та іншим правоохоронним працівникам отримати образ зовнішності людини, яку вони бачили лише один раз або протягом невеликого проміжку часу, а також уявити вигляд людини, яку зовсім не бачили раніше, тобто зі слів іншої особи, яка розповідає за уявним образом. Така необхідність виникає у співробітників міліції, коли потрібно розшукати злочинця, що переховується від суду та слідства або здійснив втечу з місць позбавлення волі чи коли потрібно виконати спеціальне оперативне завдання, розшукати зниклу безвісти особу. Словесним портретом користуються і при оперативній перевірці документів, що засвідчують особу, коли потрібно зіставити обличчя, зображене на фотознімку в документі з особою, що його пред'явила.

Цей метод використовують як для обліку та впізнання зниклих безвісти громадян, невпізнаних трупів і хворих, які не здатні нічого повідомити про себе, так і для розшуку, впізнання злочинців, а також експерти при проведенні ідентифікаційних експертиз зі встановлення особи.

У словесному портреті сконцентровано ідентифікаційні ознаки особи за фотознімками, що проводяться експертами-криміналістами. При допиті свідків, потерпілих та інших осіб, зокрема при допиті перед пред'явленням для впізнання та допиті з метою подальшого підсумку зовнішніх даних роз-

шукуваної особи, опис ознак за словесним портретом необхідний саме для з'ясування прикмет злочинця. До технічних прийомів і засобів відносять підсумування зовнішніх ознак людини шляхом складання композиційних портретів за допомогою спеціальної апаратури, до якої належить: комплекти фотографічних зображень частин обличчя (набір фотознімків, малюнків); ідентифікаційний комплект рисунків (ІКР) з використанням діапозитивів; комп'ютерний фоторобот – сучасний і найбільш поширений засіб створення суб'єктивних портретів з використанням комп'ютерної програми та засобів комп'ютерної графіки для формування фотокомпозиційних портретів зі слів окремих осіб.

§ 2. Криміналістичні правила опису зовнішніх ознак людини

Нині словесний портрет є складнішим за своєю структурою, ніж при його започаткуванні, але в його основі, як і раніше, залишилась класична Бертильона ідея зображення людини за допомогою мовного інструмента — метод класифікації та опису зовнішніх ознак людини. При характеристиці зовнішніх ознак людини потрібно використовувати методику словесного портрету, у якій розроблено спеціальні правила опису та ототожнення людини за зовнішніми ознаками. Нині ці правила успішно застосовуються працівниками правоохоронних органів усіх держав світу.

Правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету:

1. Максимальна повнота опису. Ця норма продиктована тим, що при складанні словесного портрету заздалегідь не відомо, яка з ознак відіграє головну роль при встановленні особи, а особливо при її розшуку.

Тому рекомендується по можливості описувати всі ознаки — усебічно досліджувати частини тіла й елементи зовнішності людини. Однак це не означає, що в описі не спрацьовує принцип вибірковості — обсяг включених до опису ознак залежить від мети його складання. Так, наприклад, опис зовнішності зниклої безвісти людини повинен містити в реєстраційній картці максимум відомих ознак: у випадку виявлення трупа невідомої особи буде можливість детально порівняти всі прикмети загиблого з прикметами зниклого безвісти.

Але навряд чи доцільно включати відомості про кожну ознаку злочинця-утікача до опису, який буде використовуватися як розшуковий орієнтир. У цьому випадку інформують, як правило, лише про найбільш характерні та доступні спостереженню зовнішні ознаки, які дозволяють виділити певну людину серед інших.

2. Послідовність опису. Здійснюється за принципом — від загального до конкретного, особливого, індивідуального, окремого. На початку опису зазначають стать, вік (при відсутності достовірних відомостей про вік, його визначають приблизно, «на вигляд» або шляхом освідування) потім національну приналежність особи, що підлягає встановленню (тип європейський, кавказький, монгольський та ін.).

Далі послідовно характеризують:

- анатомічні ознаки — голова, обличчя, лоб, брови, ніс, рот, губи, зуби, підборіддя, вуха, плечі, тулуб і кінцівки;
- функціональні, тобто динамічні, ознаки — постава, звички, жести, міміка, хода, дефекти мовлення та ін. Інколи характерна статична ознака зумовлює певну динамічну ознаку, наприклад, укорочена нога визначає своєрідність ходи — кульгавість;
- супутні ознаки — одяг, головний убір, окуляри, годинник, мобільний телефон, прикраси та інші предмети, які постійно носить людина;
- особливі прикмети — особливості зовнішності, що трапляються у небагатьох людей, які надають яскраво вираженого індивідуального характеру окремим частинам тіла, насамперед обличчю, а в деяких випадках і всьому вигляду людини. Їх ще називають прикметами, що впадають в очі або разючі прикмети. Наприклад, косоокість, шрами, родимі плями, татування, аномалії частин тіла, заїкання тощо;
- опис окремих частин голови (обличчя). Окремі частини голови описують в анфас і правий профіль за такими ознаками: розмір, форма, контур, положення окремих частин, колір. При описі розмірів порівняльна характеристика дається зазвичай за трьохзначною системою: малий, середній, великий.

3. Детальний опис обличчя. Обличчя описують в анфас та у профіль, адже ця частина тіла дає найбільш цінну інформацію про різноманітні стійкі та доступні спостереженню ознаки, власне завдяки властивості обличчя — індивідуального зовнішнього вигляду людини та відносній його стійкості — проводять опис прикмет зовнішності людини, які докладно висвітлено нижче.

Для того, щоб уміло використовувати словесний портрет як метод опису зовнішності людини, необхідно постійно тренувати зорову пам'ять, щоб швидко та твердо запам'ятовувати зовнішність людини. Потрібно навчитися виділяти або знаходити найважливіші ознаки зовнішності та подумки описувати їх. Для цього слід запам'ятати три-чотири характерні ознаки, притаманні особі, яку необхідно описати, потім (при обгоні) подивитися збоку на її ніс, губи й услід — на її ходу та ноги. І цього достатньо для опису зовнішності людини.

Ефективно також тренуватися у складанні словесного портрета за фотографіями. Для встановлення тотожності або розбіжності осіб на фотокартках

слід призначати криміналістичну експертизу — фотопортретну ідентифікаційну експертизу.

4. Використання спеціальної термінології. Вимоги цього правила, що розроблені за методом словесного портрету, дозволяють уникнути розбіжностей опису зовнішніх ознак людини. Вони забезпечують збереження єдиних понять зі спеціальної термінології. Саме тому, дотримання цієї вимоги забезпечує взаєморозуміння та скоординованість дій суб'єктів виконання.

При характеристиці зовнішніх ознак людини використовуються такі показники як розмір, форма, колір, положення та інші особливості стосовно частин тіла та їх елементів. Розміри вказуються не в цифрах, а описуються за такими параметрами: малий, середній, великий; низький, середній, високий; довгий, середній, короткий; вузький, середній, широкий; глибокий, середній, мілкий, дрібний; товстий, середній, тонкий тощо.

§ 3. Основні методики встановлення й ототожнення людини за зовнішніми ознаками

Ознаки зовнішності, що закарбувалися в пам'яті потерпілих, свідків, очевидців з'ясовуються під час їх допиту, а також у процесі проведення впізнання.

Можливості експертних досліджень, спрямованих на встановлення особи за зовнішніми ознаками, широкі й точні, а їх види, що використовуються при проведенні досліджень, досить різноманітні та мають достовірне доказове значення. До видів експертних досліджень належать:

- 1) ототожнення особи за зображеннями на фотознімках;
- 2) ототожнення за фотозображеннями та зображеннями черепа шляхом фотосполучення;
- 3) ототожнення особи з використанням рентгенограм (спільно із судекспертами);
- 4) судово-медичне дослідження окремих частин трупа, що мають особливі прикмети — ототожнення за останками (наприклад, кісток царської сім'ї Романових у 1998 р. та журналіста Георгія Гонгадзе у 2000–2006 рр.).

Криміналістична експертиза зображень на фотознімках, яка проводиться експертами-криміналістами, посідає особливе місце у справі встановлення особи за ознаками зовнішності.

Необхідність у її проведенні виникає, як правило, щодо осіб, які є відомими слідчим або оперативним органам.

Так, ототожнення особи за фотозображеннями застосовується:

- під час розшуку тих, хто переховується від слідства і суду;

- у процесі розшуку втікача із місць позбавлення волі, якщо затримано і встановлено особу, але встановлена особа це заперечує;
- у випадку виявлення трупа невідомої особи, схожої на зниклого безвісти, що розшукується;
- з метою перевірки достовірності розпізнання особи за фотознімками;
- при оперативній перевірці документів у сумнівних випадках: якщо пред'явник документа й людина, зображена на фотознімку в документі, викликають підозру щодо тотожності.

Як правило, дослідженню підлягають різні фотозображення (сигналітичні, художні, любительські, одиночні, групові тощо) розшукуваних осіб, а як матеріал для порівняння використовуються фотознімки, що встановлені у процесі розшуку, зокрема і фотознімки невпізнаних трупів.

Експертиза фотозображень є складним криміналістичним дослідженням, оскільки фотознімки дають одностороннє, плоске зображення анатомічних ознак людини. Отож, можливі спотворення окремих ознак, що можуть виникати як при фотографуванні (через освітлення, відстань, з якої проводилася фотозйомка, положення голови та ін.), так і при виготовленні фотознімків (при ретуші та внаслідок фотовикривлень як при негативному, так і при позитивному процесі), і саме тому під час дослідження та оцінки отриманих результатів виникають значні труднощі, а інколи й неможливість вирішення питання.

В основі ототожнення особи за фотозображенням покладене їх вивчення та порівняльне дослідження з використанням словесного портрету, найбільш стійких анатомічних ознак зовнішності осіб, зображених на фотознімках.

Згідно з методикою встановлення людини за зовнішніми ознаками, на початковій стадії експертизи ознайомлюються з документами, що надійшли на дослідження, вивчають отримані для дослідження фотознімки-оригінали, встановлюють їх придатність для ототожнення особи, відбирають ті, що найбільше підходять з цією метою.

Подальше дослідження проходить на стадії роздільного вивчення кожної ознаки на фотознімках та встановлення індивідуальної сукупності найбільш стійких ознак зовнішності сфотографованого.

Потім проводять порівняльне дослідження *зовнішніх ознак* особи, зображеної на фотознімку-оригіналі, з аналогічними ознаками особи, яка зображена на фотознімку-зразку. Порівняння ознак проводиться послідовно – від загальних до власних, наприклад, форми обличчя у анфас чи профіль або загальні контури обличчя й форми голів у профіль та ін.

Далі переходять до послідовного порівняння *власних ознак* обличчя, а також особливих прикмет. При встановленні збігу сукупності ознак, що визначають індивідуальність зовнішності зображених на фотознімках осіб, питання

тотожності вважають вирішеним позитивно – роблять висновок, що на фотознімках зображена одна і та ж особа.

Відзначимо вимоги до підбору фотознімків, що направляються на експертизу:

- найбільш придатними для порівняльного дослідження є сигналітичні фотознімки (як живих осіб, так і трупів) і фотознімки для документів, що посвідчують особу;
- найзручнішими для ототожнення особи трупа є фотознімки, виготовлені після приведення голови трупа до прижиттєвого вигляду, тобто так званого «туалету обличчя» трупа;
- бажано, щоб сфотографований був без головного убору і жодна частина його обличчя не була закрита одягом;
- фотознімки, що порівнюються, повинні бути близькими за часом фотографування;
- слід відбирати фотознімки доброї якості – без пошкоджень емульсії, з різким зображенням і без ретуші.

У процесі експертизи для перевірки того чи іншого висновку, зробленого на підставі візуального дослідження зображень, а також для наочного підтвердження, можуть бути використані допоміжні технічні прийоми дослідження. Таким є, наприклад, суміщення зображень на виготовлених фотознімках шляхом сполучення частин одного зображення з іншим зображенням, для чого одне із них розрізають.

Велике значення при ототожненні особи за фотознімками відіграють особливі прикмети, а тим паче, якщо мова йде про ототожнення особи не-впізаного трупа.

Для встановлення особи трупа зі значними гнилісними змінами або скелета у слідчій та оперативній практиці застосовують й інші дослідження, що базуються на використанні прижиттєвих ознак зовнішності загиблого. У цих випадках досліджують череп виявленого трупа. Йдеться про метод так званої аплікації та метод поновлення (реконструкції) обличчя за черепом, розроблений проф. М. М. Герасимовим.

Метод аплікації полягає у фотосуміщенні фотознімка виявленого черепа з прижиттєвим фотознімком зниклої безвісти людини. У результаті такого дослідження встановлюється, що череп, можливо, належить цій особі, або в категоричній формі така належність заперечується.

Головне значення методу аплікації полягає в тому, що його застосування дає можливість беззаперечно спростовувати належність черепа певній особі, а це у свою чергу відхиляє версію, яка перевіряється та визначає інший напрям розслідування. Висновок про можливу належність черепа розшукуваній

особі, поєднаний з іншими даними розслідування, у низці випадків дає підстави вважати питання про особу загиблого вирішеним позитивно.

Метод відновлення обличчя за черепом базується на даних антропології та полягає у виготовленні скульптурного портрета, який відтворює прижиттєвий вигляд людини. Реконструкцію проводять шляхом формування зовнішнього покриву голови й обличчя безпосередньо на досліджуваному черепі. Цей метод неодноразово вдало використовувався у радянській слідчій практиці для встановлення осіб трупів. Він набув певного визнання також і за кордоном.

§ 4. Методика опису зовнішніх анатомічних ознак людини (словесний портрет)

Опис анатомічних ознак розпочинають із загальної характеристики зовнішності людини: статі, віку, зросту, статури.

Стать – чоловіча або жіноча. Такі вирази, як «хлопчик», «дівчинка», «дідусь», «бабуся» – не прийняті.

Вік – зазначають на підставі документальних даних, а за їх відсутності визначають приблизно, орієнтуючись на зовнішній вигляд особи.

Зріст – подають у сантиметрах і характеризують як :

- дуже високий – більший за 180 см;
- високий – більший за 175 см;
- середній – 160–175 см;
- низький – менший від 160 см;
- дуже низький – менший від 155 см.

Для жінок ці цифри зменшують на 5 см.

Статура – визначається за розвитком кістково-м'язової системи й описується як: слабка, середня, сильна (атлетична). А за вгорованістю статура може бути: худорлява, середня, повна.

Далі переходять до характеристики частин тіла людини.

Голова – вказують на загальний розмір її порівняно з тулубом: нормальна, велика, мала. При цьому нормальною вважають голову, яка складає 1/7 зросту людини.

Голова за висотою: низька, висока, середньої висоти.

Профіль потилиці за формою: вертикальний, скошений, виступаючий.

Волоссяний покрив голови:

- лінія росту волосся: пряма, дугоподібна, хвиляста, ламана;
- тип волосся: пряме, хвилясте, кучеряве;
- довжина волосся: коротке, середнє, довге.

Довге волосся для чоловіків – більше за 10 см, а для жінок – більше за 30см;

- густота волосся: рідке, середнє, густе;
- колір: чорний, русявий, темно-русявий, білявий, рудий, сивий, пофарбоване (вказують колір фарби);
- форма стрижки: висока, низька; наявність проділу – по середині, справа, зліва та напярмок зачосу – назад, вперед, на бік (правий, лівий), пострижений наголо (лисий).

Вуса:

- за величиною: малі, середні, великі;
  - за шириною: тонкі (вузькі), середні, широкі;
- Середні вуса приблизно дорівнюють протяжності ротової щілини.
- за положенням кінчиків: горизонтальні, опущені, припідняті.

Борода:

- за величиною: мала, середня, велика;
- за формою: кругла, клиноподібна, прямокутна.

Лисина:

- лобова;
- лобово-тім'яна;
- маківкова;
- суцільна;
- залисини (М-подібної форми).

Обличчя:

- за шириною: широке, середнє, вузьке;
- за контуром в анфас: кругле, овальне, з трикутною основою вгору, з трикутною основою вниз, ромбовидне, квадратне, прямокутне, трапецієвидне, худорляве, повне;
- за контуром у профіль: пряме, випукле, ввігнуте, прогнатичне (значний виступ щелепи щодо перенісся).

Чоло (лоб):

- за нахилом: вертикальне, скошене назад, виступає вперед;
- за висотою: низьке, середнє, високе;

Висота чола вимірюється відстанню від перенісся до верхньої лінії росту волосся. За середню висоту чола приймають величину, яка рівна 1/3 загальної висоти обличчя.

- за шириною: вузьке, середнє, широке;
- особливості чола: сильно розвинуті надбрівні дуги, великі лобні бугри, родима пляма, шрам тощо.

Брови:

- за контуром: прямі (утворюють пряму лінію), дугоподібні, хвилясті, ламані, трикутні;

- за протяжністю: короткі, середні, довгі;
- за висотою: високі, середні, низькі;
- за розташуванням: горизонтальні, косовнутрішні, косозовнішні;
- за взаєморозміщенням: розсунуті, зближені, такі, що зрослися;
- за шириною: тонкі (вузькі), середні, широкі;
- за густотою: рідкі, густі, середньої густоти.

Очі:

- за розташуванням очної щілини: горизонтальні, косозовнішні, косовнутрішні;
- за контуром очної щілини: овальні, круглі, ромбоподібні, щілиноподібні;
- за кольором райдужної оболонки: чорні, карі, зеленуваті, блакитні, темно-блакитні, сірі, жовті тощо;
- особливості очей: косоокість, більмо, відсутність ока, різні за кольором, дуже великі, дуже маленькі, витрішкуваті, заглиблені, примружені, в окулярах тощо.

Вії:

- за довжиною: довгі, середні, короткі;
- за контуром: прямі, загнуті.

Ніс:

- загальний розмір: малий, середній, великий;
- ширина між крилами: широка, середня, вузька;
- виступ у профіль: малий, середній, великий;
- глибина перенісся: велика, середня, мала;
- контур спинки: прямий, увігнутий, випуклий, хвилястий, з горбинкою;
- основа носа: горизонтальна, припіднята, опущена;
- форма кінчика: гострий, заокруглений, тупий;
- особливості носа: дуже довгий, дуже короткий, викривлена спинка, роздвоєний кінчик, загорнутий догори (донизу), опущений, червоний, синій, звернутий на бік, деформований та ін.

Рот:

- за довжиною щілини рота: малий, середній, великий;

При середній величині рота кути губ знаходяться на одній вертикалі із внутрішніми краями зіниць;

- за положенням кутів щодо горизонталі: горизонтальне, припідняте, опущене;

• особливості рота: напіввідкритий, косий, дуже малий, дуже великий, деформований.

Губи:

- за товщиною: тонкі, середні, товсті;

- контур червоної кайми: дугоподібний, двовершинний, ламаний, хвилястий;
- виступ губ: виступання верхньої губи, виступання нижньої губи, рівномірне виступання обох губ;
- фільтр (впадина на верхній губі) має форму: прямокутну, овальну, трикутну;
- особливості губ: роздвоєність верхньої губи («заяча губа»), надмірний виступ, втягнення губ, дуже товсті (грубі), дуже тонкі.

Зуби:

- за величиною: великі, середні, дрібні;
- за формою: рівні, криві, скошені (виступають вперед);
- за відстанню між зубами: рідкі, щільні, відсутні (вказується конкретний зуб);
- за кольором: білі, жовті (золоті), металево-сірі;
- особливості: зруйнованість, відсутність, наявність протезів, вставних зубів, мостів, коронок.

Підборіддя:

- за положенням у профіль: скошене, вертикальне, виступаюче;
- за формою в анфас: закруглене, горизонтальне (прямолінійне), загострене;
- за висотою: високе, середнє, низьке;
- за шириною: широке, середнє, вузьке;
- особливості підборіддя: подвійне, роздвоєне, з підборідною ямкою, з поперечною боріздкою, деформоване.

Вушна раковина та її частини.

Вушна раковина, як відомо, має велику кількість деталей різноманітних форм. Їх ідентифікаційні ознаки досить стійкі, а тому для їх опису розроблений чималий перелік критеріїв. Отож, описуючи вушну раковину, зазначають:

- 1) загальний розмір: мала, середня, велика;
- 2) за розташуванням щодо вертикалі: вертикальна, нахилена (скошена) назад, нахилена (скошена) вперед;
- 3) за формою (контуром): кругла, овальна, трикутна, прямокутна;
- 4) за ступенем прилягання до голови: відстовбурчена, притиснута, середнього прилягання;
- 5) завиток вушної раковини: широкий, вузький, хвилястий, з наявністю горбиками або потовщеннями;
- 6) протизавиток вушної раковини: витягнутий, виступаючий;
- 7) козелок за формою контуру: конусоподібний, із ямкою, з роздвоєною вершиною, прямолінійний, зі зрізаним кінчиком, заокруглений та ін.;

- 8) протикозелок за формою: увігнутий, прямий, випуклий та ін.;
- 9) мочка за формою: овальна, трикутна, прямокутна, кругла;
- 10) мочка за величиною: мала, середня, велика;
- 11) мочка за закріпленням до щоби: роздільна (окрема), злита (суцільна).

Шия:

- за довжиною: коротка, середня, довга;
- за товщиною: тонка, середня, товста;
- особливості шиї: виступаючий кадик, наявність вола, кривошия, зморшки, родима пляма, шрам тощо.

Плечі:

- за шириною: вузькі, середні, широкі;
- за нахилом: опущені, прямі (горизонтальні), припідняті;
- особливості плечей: одне плече нижче за інше, праве (ліве) плече виступає вперед та ін.

Груди:

- за шириною: вузькі, середні, широкі;
- за контуром: випуклі, плоскі (вигляд збоку), запалі – увігнуті до хребта.

Спина:

- за шириною: вузька, середня, широка;
- за контуром (у профіль): пряма, сутула, згорблена, з виступаючими лопатками, з горбом тощо.

§ 5. Опис функціональних ознак людини

Як було вже відзначено, функціональні ознаки проявляються при русі людини, в умовах життєдіяльності організму. До найбільш характерних функціональних ознак зовнішності належать:

Постава. Описуючи її, фіксують положення корпусу тіла щодо голови, а тому конкретно зазначають:

- положення голови щодо корпусу: нахилена вперед, пряма, закинута назад, похилена на бік (вліво, вправо);
- положення тулуба щодо вертикалі: постава пряма (військова виправка), згорблена, сутула;
- особливості постави: голова втягнута у плечі, тіпання голови, сутулість та ін.

Хода. Визначається взаємопов'язаними рухами ніг, рук, корпусу при ходьбі і темпом пересування. Хода може бути: швидка, середня, повільна; легка, важка, дрібна, кланяюча; підстрибуюча, човгаюча, з волочінням ніг, з кульгавістю, з розкачуванням при ходьбі, звичкою вузько або широко ста-

вити ноги носками назовні або у середину, з дрібними, середніми або широкими кроками.

Жестикуляція. Проявляється в особливих рухах рук з метою увиразнення мовлення, а саме у їх розмахуванні чи заламуванні, потискуванні плечима, притупуванні ногою та ін. Жестикуляція характеризується таким чином: жвава, середня, млява; за виразністю: однією рукою, двома, ритмічним притупуванням правою (лівою) ногою, одноманітна, різноманітна (багата) тощо.

Міміка. Це рухи м'язів обличчя, які виражають певні психічні стани людини та проявляються у примружуванні очей, насуплюванні, прикушуванні губ, посмикуванні щоки, віка, піднятті брів, кривлянні, приховуванні посмішки, прикриванні рота та ін.

Погляд. Як правило, описуючи його характеризують так: гострий, спокійний, пильний, бігаючий, відкритий, з-під лоба, похмурий, насмішкуватий.

Мовлення. Особливості мовлення виявляють у діалекті або в акценті. Мовлення визначають у конкретних, частовживаних людиною словах із її словникового запасу, до якого вона звикла у своєму повсякденному житті. За лексичним складом, мовлення може бути: багатим, середнім, бідним.

За темпом вимови: швидким, повільним, спокійним, збудливим.

Його особливості: шепелявість, картавість, заїкання, ознаки діалектів (окання, ікання, акання), акцент, слова-паразити («значить», «короче», «і», «ну», та ін.), жаргонізми, які вказують на належність особи до певної групи осіб; професіоналізми, що свідчать про рід занять або професію; вульгаризми тощо.

Голос. Голос розрізняють як: слабкий, середній, сильний, високий, низький, дитячий, тихий, хриплий, чистий, дзвінкий, глухий, сиплий, скрипучий, грубий, гортанний, носовий.

Поведінка. Проявляється у різних звичках або манерах, а саме: сидіти на краю стільця, класти ногу на ногу, тримати руки в кишенях, гризти нігті, тріщати пальцями, певним чином гасити недопалки цигарок тощо.

У процесі встановлення особи з особливою увагою виявляють і фіксують характерні прикмети, які мають вирішальне значення для ідентифікації. Велику роль у цьому відіграють **особливі прикмети**, тобто такі ознаки, які надають вигляду людини індивідуального характеру. Особливі прикмети, як правило, легкодоступні спостереженню та відразу ж привертають увагу. Їх прийнято називати прикметами, що впадають в око. До особливих прикмет належать:

- надзвичайно великий або малий зріст;
- горбатість, сутулість;
- виражена кульгавість, відсутність чи дефекти кінцівок (ніг, рук, пальців, вух та ін.);

- відсутність ока, протез ока, більмо, сліпота, відсутність зубів, дефекти зубів, наявність коронок, мостів;
- аномалії мови (шепелявість, акцент, заїкання, ознаки діалекту тощо);
- родимі плями, родимки, веснянки, бородавки, шрами, рубці, сліди опіків, прищі на обличчі, сліди віспи, татуювання та ін.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- Розкрийте поняття та значення власних зовнішніх ознак людини.
- Дайте визначення словесного портрету.
- Які ознаки входять до системи власних зовнішніх ознак людини?
- Що таке ознака та властивість?
- Які Ви знаєте форми ототожнення особи за зовнішніми ознаками? Дайте кожній характеристику.
  - Викладіть основні правила опису зовнішніх ознак людини за методом словесного портрету.
  - Перерахуйте та охарактеризуйте види експертних досліджень, що спрямовані на встановлення особи за зовнішніми ознаками?
  - У яких випадках застосовується ототожнення особи за фотозображеннями?
  - Дайте характеристику методики опису зовнішніх анатомічних ознак людини.
  - Охарактеризуйте опис функціональних ознак людини.

Література до теми: див. список рекомендованої літератури за п./№ (3, 9, 10, 18, 23, 24, 26, 33, 34, 37, 41, 42, 48, 49).